

Kontrasternas årtionde – 1920-talet som nutidens spegelbild

Klas-Göran Karlsson & Kim Salomon, *1920-talet. En spegel för vår tid*, 324 s., ill., Natur & Kultur, Stockholm 2024.

I vår mentala bild av 1900-talet är begreppet ”mellankrigstiden” ett fast uttryck som sällan behöver förklaras närmare. Begreppet för inte tankarna endast till en specifik tid i 1900-talets historia, utan även till ett politiskt klimat bestående av polarisering och högerns frammarsch. I de nordiska länderna präglades tiden även av en begynnande välfärdsstat i socialdemokratisk regi. Gemensamt för dessa företeelser är att de i första hand kännetecknar det sista decenniet av mellankrigstiden, 1930-talet, medan 1920-talet ofta hamnar i skuggan. I sin bok *1920-talet. En spegel för vår tid* argumenterar lundahistorikerna Klas-Göran Karlsson och Kim Salomon för just detta, det vill säga för att 1920-talet ofta lättvindigt bortförklaras som ett förspel till senare tiders politiska motsättningar och ekonomiska kriser eller som en tid av oskyldig frivolitet. Författarna vill bredda perspektivet och snarare lyfta fram det motsägelsefulla i årtiondet. Glädje och glamour är förvisso en del av bilden, men samtidigt var årtiondet politiskt osäkert och splittrat när samhällena försökte återhämta sig efter det omvälvande världskriget.

Boken är i första hand riktad till den breda allmänheten, vilket är uppenbart av både språk och utformning. Det finns ingen hänvisningsapparat eller diskussion med tidigare forskning, endast en summering av den mest relevanta litteraturen till varje kapitel i slutet av boken. Med tanke på ansatsen är valet förstäligt, men för en fackhistoriker kan det samtidigt te sig aningen irriterande eftersom också direkta citat saknar hänvisningar. Den lediga stilen medför dessutom att många företeelser behandlas något lättvindigt. När man vant sig vid författarnas stil infinner sig dock en litterär njutning i läsandet.

Ett av Karlssons och Salomons huvudargument i boken framgår av undertiteln: 1920-talet kan i flera avseenden ses som en spegel för vår tid. Det var en period då system och företeelser som har bäring för hur vi förstår världen idag utvecklades. Författarna medger att det finns en snedvridning i detta angreppssätt. Eftersom vi i dag vet vilken riktning historien sedermera tog är vår tolkning av årtiondet en annan än samtidens. Detta ser

de dock som oundvikligt, och när vi skriver om ett historiskt fenomen kan vi inte frångå det från vårt samtida perspektiv. På samma sätt blir det kanske oundvikligt att det geografiska fokuset starkt ligger på Europa och Nordamerika – författarna argumenterar för att det var i dessa världsdelar som många av de politiska och kulturella förändringarna ägde rum.

Karlsson och Salomon tar sig an uppdraget att förklara 1920-talets betydelse genom en disposition bestående av tre tematiska delar där den första behandlar den politiska kursändringen efter första världskriget, den andra de tekniska innovationer som förändrade människors vardag och den tredje den kulturella nyorienteringen som 1920-talet kanske mest är känt för. Dessa följs av en kort överblick över börskraschen 1929, som utgör bokens slutpunkt, och en avslutande del där författarna analyserar årtiondets betydelse för dagens förhållanden. Den första delen om återuppbyggnad och världspolitisk riktning utgör lejonparten, nästan halva boken. Lösningen är begriplig eftersom författarna här lägger grunden för de andra delarnas innehåll. Därför blir inte heller utgångspunkten för framställningen den 1 januari 1920, utan världskrigets slut 1918 och fredskonferensen i Paris året därpå. Med fredsfördraget i Versailles fastställdes många av de politiska ramar som 1920-talets människor hade att utgå från. Krigsslutets eufori förbyttes mot återuppbyggnadens krassa verklighet när soldaterna återvände hem både psykiskt och fysiskt sargade av sina krigsupplevelser.

Väldsvågen i många delar av Europa, det finska inbördeskriget inberäknat, vittnar om att man förutom soldaterna också kan se samhällena som sargade. Det var få som gick skadeslösa i de nybildade nationalstater som skulle byggas upp efter imperiernas upplösning, vilket utgjorde en grogrund för en politisk högerorientering. Kriget utgjorde även en grogrund för 1900-talets kändaste pandemi, spanska sjukan, som namnet till trots inte började i Spanien utan spreds bland militära förband i Frankrike redan våren 1918. Spanien var dock det första landet som larmade om sjukdomen och blev därför för evigt förknippat med en pandemi som skördade långt fler offer än själva kriget.

En viktig aspekt av det kontrastfyllda 1920-talet är att internationella organisationer och pacifism fick fotfäste parallellt med att nationalstaterna konsoliderades, ofta under våldsamma omständigheter. Karlsson och Salomon diskuterar särskilt Nationernas förbunds (NF) roll och menar att NF fått oförtjänt dåligt rykte bland senare historiker. Även om NF:s handlingsutrymme var kringskuret, var organisationen en betydelsefull försvarare av en liberal världsordning – och därmed en motvikt till de hårda nationalistiska tendenserna. En annan kontrast är den mellan en ökad strävan efter demokrati under de första efterkrigsåren och en övergång mot auktoritärt eller totalitärt styre under resten av 1920-talet.

Detta gällde främst de stater där demokrati var en i stort sett oprövad statsform. Alla länder upplevde dock inte denna utveckling utan tog i stället de första stegen mot att bli välfärdsstater, vilket var fallet framför allt i nordvästra Europa.

Den första delens mest intressanta avsnitt, där också tesen om 1920-talet som en spegelbild för vår samtid är tydligast, handlar om hur migration begränsades. Isolationismens främsta kännetecken var de pass, visum, tullar och tariffer som infördes för att både stänga in och stänga ut människor och varor. Under kriget motiverades kraven på pass och visum av att de skulle hindra den egna arbetskraften från att försvinna ur landet, och politiskt suspekta personer från att komma in. Pandemin efter kriget cementerade ytterligare misstänksamheten mot migrerande människor. Även industrierna skulle stängas inne och tullarnas syfte var att skydda den egna industrin och utestänga utländska konkurrenter. På allt detta ser vi uppenbara exempel i dag.

Ett annat högtintressant avsnitt handlar om bilens introduktion. Avsnittet ingår i bokens andra del om de teknologiska innovationernas betydelse, där bilen, flyget och radion står i centrum. Dessa tekniska innovationer förändrade inte endast människors vardag, utan även deras världs- och tidsuppfattning. Med dem krympte världen samtidigt som kraven på effektivitet och tidsbesparing ökade. T-Forden var en nyckelkomponent i denna utveckling som introducerade inte bara ett nytt kommersiellt transportmedel utan även nya sätt att tänka kring arbetskraft och produktion. Genom att betala högre löner till sina arbetare än vad som föreskrevs gjorde Henry Ford dem samtidigt till betydande konsumenter av produkterna de själv framställde. Dessutom infördes rationalisering som princip och metod i produktionen, vilket överfördes på många andra delar av livet. Vardagen skulle mekaniseras och förenklas. Bilägande kopplades till demokrati och i takt med att allt flera modeller gjorde entré blev bilen även en symbol för ägarnas identitet.

Bokens sista del behandlar omvälvningen inom kultur och konsumtion, de områden som kanske allra mest karakteriserat årtiondet. Karlsson och Salomon skildrar de livsstilsförändringar som tog sig uttryck i bland annat underhållning, mode och arkitektur samt nya normer i förhållande till kön och sexualitet. Tre städer, Paris, Berlin och Los Angeles, utgjorde kulturella centra för årtiondet. Den sistnämnda växte fram tack vare det relativt orörda landskapet runt staden, som utgjorde en perfekt fond för den kraftigt expanderande filmbranschen. Författarna betonar även här det motsägelsefulla, att till exempel uppluckrade könsnormer och konsumtionskultur inbegrep långt ifrån alla. Här kan jag ändå tycka att författarna kunde ha gjort mera av resonemanget och gått från ytan till den sociala verklighet som 1920-talets människor levde i. Den sista delen ska i och

för sig handla om ytans och glamourens betydelse för 1920-talet, men ansatsen spiller ibland över så att även själva framställningen känns ytlig.

Avslutningsvis knyter Karlsson och Salomon ihop säcken genom att visa på 1920-talets betydelse för vår samtid, och här träder även deras expertis inom historiebruk fram. I avslutningen, och även i boken i stort, lyckas författarna med sin målsättning att belysa samspelet mellan nutid och dåtid – och reflekterar även över fallgroparna i denna ansats. Som nämnts är boken avsedd att läsas av en bred krets, i hängmattan snarare än vid skrivbordet, och därför bör den forskare som letar efter mera detaljerade skildringar av 1920-talets utveckling läsa annan litteratur. Den som däremot vill ha en sammanfattande skildring om hur vår samtid kan speglas hundra år tillbaka i tiden ska tvivelsutan bekanta sig med boken.

Hanna Lindberg